

УДК 398.9(=161.3)

© Ю. А. Петрушэўская

ГАНДАЛЬ І ГАНДЛЯР У ПРЫКАЗКАВАЙ КАРЦІНЕ СВЕТУ БЕЛАРУСАЎ: УНІВЕРСАЛЬНАЕ І НАЦЫЯНАЛЬНАЕ НА АГУЛЬНАЕЎРАПЕЙСКИМ ФОНЕ (да складання слоўніка прыказак і народных выслоўяў аб гандлі і гандлярах у беларускай і іншых еўрапейскіх мовах)

Ключевые слова: торговля, торговец, пословица, универсальные и национальные особенности, белорусский паремiological словарь.

Keywords: trade, merchant, proverb, universal and national peculiarities, Belarusian paremiological dictionary.

Рассматривается проблема определения основных представлений о торговле и торговце в белорусской традиционной картине мира на материале пословиц и народных изречений. Избранные единицы предлагается отразить в словаре «Торговля и торговец в белорусских пословицах и народных изречениях: на общеевропейском фоне».

The article deals with problem of determination of the basic concepts of trade and traders in the Belarusian traditional picture of the world on the material of proverbs. The Selected proverbs are expected to be included into the dictionary «Trade and merchant in the Belarusian proverbs: the all-European background».

Адной з актуальных праблем вывучэння беларускай парэміялагічнай карціны свету з'яўляецца вызначэнне асноўных уяўленняў аб гандлі і гандляры ў беларускай традыцыйнай карціне свету, адлюстраванай у прыказках і народных выслоўях, і транспаляцыя гэтых уяўленняў на агульнаеўрапейскі моўна-культурны фон (праз параўнанне з адпаведнымі ўяўленнямі, адлюстраванымі ў англійскіх, нямецкіх, польскіх, чэшскіх і іншых прыказках і народных выслоўях).

Важна акрэсліць і размежаваць універсальныя і нацыянальныя асаблівасці ўяўленняў аб гандлі і гандляры ў беларускай традыцыйнай карціне свету, вызначыць і ранжыраваць падабенствы і адрозненні ў стаўленні да гандлю, грошай, тавараў, удзельнікаў гандлю, гандлёвых адносін, правілаў гандлю і інш. у беларускай і іншых еўрапейскіх народных культурах.

Аўтар рыхтуе да друку слоўнік «Гандаль і гандляр у беларускіх прыказках і народных выслоўях: на агульнаеўрапейскім фоне», у якім даюцца гістарычная і этнакультурная характарыстыка гандлёвых рэалій і ўяўленняў аб гандлі і гандляры, што адлюстраваны ў беларускіх прыказках і народных выслоўях (з паралелямі з англійскай, нямецкай, польскай, чэшскай і іншых еўрапейскіх моў) [1–7].

Ніжэй падаюцца вытрымкі з чарнавога варыянта гэтага слоўніка.

ГАНДАЛЬ

англ. **trade, sell(ing)**, ням. **Handel**, польск. **handel**

~ з кім

1. Найлепшы гандаль з Богам (Прык. 2(1), 9 – Ляцкій, 23)

≈ англ. Don't bargain with God ('Не таргуйся з Богам'); The gods **sell** all things at a fair price ('Багі прадаюць усе рэчы па справядлівай цане')

~ чаго / на што

2. **Гандаль быка на індыка** (Прык. 1, Гандаль 2202 б – Fed., 103) – вар.: Мянзе быкі на бараны (Прык. 1, Гандаль 2202 г – Ром., Бел., 301); Мянзе быкі на індыкі (Прык. 1, Гандаль 2202 – Ром., Бел., 1, 301; Ляцкій, 20); **Прагандляваць быка на індыка** (Прык. 1, Гандаль 2202 в – Нос., Слов., 52; Fed., 343); Прамяняў быка на індыка (Прык. 1, Гандаль 2202 а – Нос., 140; Добр., Смол., 123; Л.Лазовік, 1965, Скід. 13.10.1; Г.Румоўская, 1963, Пліс. 13.10.40)

≈ англ. In a **trade** someone always loses ('У гандлі хтосьці заўсёды прайграе')

≈ ням. Handel ohne Verstand, Schaden vor der Hand ('Гандаль без розуму шкодзіць рукам')

≈ польск. Sprzedaj woły, a kup smoły або Sprzedaj woły, a kup pszczoły, pszczoły zginą, będziesz goły; Sprzedał portki, kupił pasik

ГАНДЛЯВАЦЬ *параўн. таргаваць*¹

англ. **deal in, to sell, to trade**, польск. **handlować**

1. Добра паны гандлявалі, слугі на сабакі мянзлі (Прык. 1(1), 429 – Fed., 216)

≈ англ. In a **trade** someone always loses ('У гандлі хтосьці заўсёды прайграе')

> ПРАГАНДЛЯВАЦЬ

2. **Прагандляваць быка на індыка** (Прык. 1, Гандаль 2202 в – Нос., Слов., 52; Fed., 343) – вар.: **Гандаль быка на індыка** (Прык. 1, Гандаль 2202 б – Fed., 103); Мянзе быкі на бараны. (Прык. 1, Гандаль 2202 г – Ром., Бел., 301); Мянзе быкі на індыкі (Прык. 1, Гандаль 2202 – Ром., Бел., 1, 301; Ляцкій, 20); Прамяняў быка на індыка (Прык. 1, Гандаль 2202 а – Нос., 140; Добр., Смол., 123; Л.Лазовік, 1965, Скід. 13.10.1; Г.Румоўская, 1963, Пліс. 13.10.40)

≈ англ. In a **trade** someone always loses ('У гандлі хтосьці заўсёды прайграе')

≈ польск. Sprzedaj woły, a kup smoły або Sprzedaj woły, a kup pszczoły, pszczoły zginą, będziesz goły; Sprzedał portki, kupił pasik

КІРМАШ¹ *параўн. базар, рынак, торг / тарг, ярмарка / ярмалка*
англ. market, польск. rynek, targ

1. З сваёю цаною на кірмаш не прыедзеш (*Прык. 1, Гандаль 2212 б – Fed., 47*) – *вар.:* Сваёй паны не зложыш (*Прык. 1, Гандаль 2212 а – Fed., 47*); Паны ў дому не зложыш (*Прык. 1, Гандаль 2212 – Fed., 47*)

2. На кірмашэ выпілі ўсе барышэ (*Прык. 1, Гандаль 2296 – Fed., 25*)

3. На кожным кірмашы свой цыган (*Прык. 1, Гандаль 2135 – М.Грынблат, 1969, Жытк. 8.2.14*)

4. Паехаў бы на кірмаш, ды грошай нямаш (*Прык. 1, Гандаль 2264 – Л. Царанкоў, 1960, Крыч. 13.9.2*)

≈ *англ. A moneyless man goes fast through the market* ('Чалавек без грошай ідзе хутка праз рынак'); *No means, no market* ('Няма сродкаў, няма кірмашу')

≈ *польск. Nie masz z czym na targ*

5. Як быў кірмаш, то не было над наш (*Прык. 1, Гандаль 2125 – Fed., 144*)

6. Як паехаў так рок на кірмаш, то і сягоння нямаш (*Прык. 1, Гандаль 2127 – Fed., 212, 144*)

~ *без чаго не бывае*

7. Без злодзеяў кірмаш не жыве (*Прык. 1, Гандаль 2136 – Fed., 144*)

~ *дзе*

8. Дзе адна баба – там базар, дзе дзве – там кірмаш (*Прык. 2(1), 836 – А. Русіновіч, 1954, Светл. 13.3.29*)

≈ *англ. A market is three women and a goose* ('Кірмаш – гэта тры жанчыны і адзін гусак'); *Three women and a goose make a market* ('Тры жанчыны і адзін гусак робяць кірмаш'); *Three women will make as much noise as a market* ('Тры жанчыны нарабяць шуму, як увесь кірмаш')

9. Дзе Андрэй ды Тамаш, там цэлы кірмаш (*Прык. 1, Гандаль 2123 – Ляцкій, 10*)

КУПЕЦ *параўн. ГАНДЛЯР, крамар, прадавец*

англ. dealer, marketer, merchant, pedlar, seller, trader, tradesman, ням. Kramer, польск. handlowiec, kupiec, sprzedawca

1. Абы добры тавар, то купец найдзецца (*Прык. 1, Гандаль 2157 а – Pietk., 395*) – *вар.:* Абы тавар, купец будзе (*Прык. 1, Гандаль 2157 – Fed., 312; Д.Вайтушка, 1965, Лід. 13.10.1*)

≈ *англ. Good wine needs no bush* ('Добраму віну не патрэбна галінка плюшчу [= таверна]'); *Good wine sells itself* ('Добрае віно само сябе прадае')

2. Абы купец, тавар есць (*Прык. 1, Гандаль 2158 – Fed., 157*)

3. Абы тавар, купец будзе (*Прык. 1, Гандаль 2157 – Fed., 312; Д. Вайтушка, 1965, Лід. 13.10.1*) – *вар.:* Абы добры тавар, то купец найдзецца (*Прык. 1, Гандаль 2157 а – Pietk., 395*)

≈ польск. Każdy towar ma swojego kupca; *параўн.* **Na zleżały towar ślepy kupiec**

4. Бей, не рабей, **купцом** будзеш (Прык. 1, Гандаль 2146 – Нос., 12)

≠ англ. Beware of too great a bargain (‘Будзьце асцярожныя пры занадта вялікай здзелцы’)

5. Ведаць **купцу** і прадаўцу (Прык. 1, Гандаль 2147 – Tyszk., 435; Нос., 22. Вар.: Fed., 331; Дуб., 9) – вар.: Знаець то **купец** да мама, а мне дзела мала (Прык. 1, Гандаль 2147 б – Дуб., 23. Вар.: Нос., Слов., 126); Знаець то **купец** да прадавец (Прык. 1, Гандаль 2147 а – Нос., 50; Fed., 331. Вар.: Pietk., 376)

6. Знаець то **купец** да мама, а мне дзела мала (Прык. 1, Гандаль 2147 б – Дуб., 23. Вар.: Нос., Слов., 126) – вар.: Ведаць **купцу** і прадаўцу (Прык. 1, Гандаль 2147 – Tyszk., 435; Нос., 22. Вар.: Fed., 331; Дуб., 9); Знаець то **купец** да прадавец (Прык. 1, Гандаль 2147 а – Нос., 50; Fed., 331. Вар.: Pietk., 376)

7. Знаець то **купец** да прадавец (Прык. 1, Гандаль 2147 а – Нос., 50; Fed., 331. Вар.: Pietk., 376) – вар.: Знаець то **купец** да мама, а мне дзела мала (Прык. 1, Гандаль 2147 б – Дуб., 23. Вар.: Нос., Слов., 126); Ведаць **купцу** і прадаўцу (Прык. 1, Гандаль 2147 – Tyszk., 435; Нос., 22. Вар.: Fed., 331; Дуб., 9)

8. Кажды **купец** свой тавар хваліць (Прык. 1, Гандаль 2161 – Mien., 396. Вар.: Fed., 157; Pietk., 327) – вар.: Кожны цыган сваю джуплу хваліць (Прык. 1, Гандаль 2161 б – Дуб., Нар., 68); Кожны цыган сваю кабылу хваліць (Прык. 1, Гандаль 2161 а – Л.Царанкоў, 1960, Хоц. 13.9.2); Цыган за плот кідае, а ўсё хваліць (Прык. 1, Гандаль 2161 г – М.Грынблат, 1966, Петр.); Цыган свайго каня хваліць; за плот валіць, але хваліць ды яшчэ й кажа: “Памажы падняць, дык будзем мяняць” (Прык. 1, Гандаль 2161 в – 1961, Кап. 13.9.5)

≈ англ. Every **pedlar** praises his needles (‘Кожны разносчык хваліць свае іголки’); A man trying to sell a blind horse always praises its feet (‘Чалавек, які імкнецца прадаць сляпую лошадзь, хваліць яе ногі’); *параўн.* Advertising is the mother of trade (‘Рэклама – маці гандлю’)

= ням. Jeder **Kramer** lobt seine Ware

≈ польск. Przekupień (**kupiec**) musi kłamać

9. Ніхто не знае, як **купец** купляе (Прык. 1, Гандаль 2149 – Ляцкый, 29)
~ які

10. Завочнага **купца** пугаю сцябаюць (Прык. 1, Гандаль 2152 – Нос., 44; Дуб., 22)

11. У баязлівага **купца** ні грошаў, ні тавару (Прык. 1, Гандаль 2153 а – Сах.) – вар.: У неадважнага ні грошы, ні тавару (Прык. 1, Гандаль 2153

6 – *Mien.*, 396); У пужлівага купца ні грошай, ні тавару (*Прык. 1, Гандаль 2153 – Tyszk.*, 434; *Нос.*, 168; *Dybow.*, 190; *Дуб.*, 65)

12. У пужлівага купца ні грошай, ні тавару (*Прык. 1, Гандаль 2153 – Tyszk.*, 434; *Нос.*, 168; *Dybow.*, 190; *Дуб.*, 65) – *вар.*: У баязлівага купца ні грошаў, ні тавару (*Прык. 1, Гандаль 2153 а – Сах.*); У неадважнага ні грошы, ні тавара (*Прык. 1, Гандаль 2153 б – Mien.*, 396);

13. Які **купец**, такі прадавец (*Прык. 1, Гандаль 2151 – Fed.*, 157)

14. Які **купец**, такі **тавар** (*Прык. 1, Гандаль 2148 – Ляцкій, 62*)

≈ *польск.* Jaki kupiec bywa, takie miewa kramy

ТАРГАВАЦЬ¹ *параўн.* **ГАНДЛЯВАЦЬ**

англ. deal in, to sell, to trade, *польск.* handlować

1. Люты раніцай **таргуе**, а вечарам гаруе (*Прык. 1(1), 326 – Рапан.*, 223)

2. **Таргавець** лягчэй у краме, чым касіць у пана (*Прык. 1(1), 366 – Ляцкій, 45*)

≈ *польск.* Lepszy najgorszy handel niż najlepsza posada

3. Хто паша, той пляша, а хто **таргуе**, той гаруе (*Прык. 1, Гандаль 2154 – Pietk.*, 382)

≠ *польск.* Lepszy najgorszy handel niż najlepsza posada

ТАРГАВАЦЬ² *параўн.* **кірмашаваць**

1. Ката ў мяшку не **таргуюць** (*Прык. 1, Гандаль 2175 в – Fed.*, 150; *Pietk.*, 324) – *вар.*: Ката ў мяшку не купляюць (*Прык. 1, Гандаль 2175 – Tyszk.*, 434; *Нос.*, 68); Не купляй ката ў мяшку (*Прык. 1, Гандаль 2175 а – Fed.*, 151); Не **таргуй** ката ў мяшку (у ворку) (*Прык. 1, Гандаль 2175 б – Fed.*, 311)

≈ *англ.* Never buy a pig in a poke ('Не купляй ката ў мяшке'); *параўн.* Beware of too great a bargain ('Будзьце асцярожныя пры занадта вялікай здзелцы')

≈ *швед.* Man skall inte köpa grisen i säcken ('Вы не павінны купляць ката ў мяху')

2. Не **таргуй** ката ў мяшку (у ворку) (*Прык. 1, Гандаль 2175 б – Fed.*, 311) – *вар.*: Ката ў мяшку не купляюць (*Прык. 1, Гандаль 2175 – Tyszk.*, 434; *Нос.*, 68); Ката ў мяшку не **таргуюць** (*Прык. 1, Гандаль 2175 в – Fed.*, 150; *Pietk.*, 324); Не кушай ката ў мяшку (*Прык. 1, Гандаль 2175 а – Fed.*, 151)

≈ *англ.* Never buy a pig in a poke ('Не купляй ката ў мяшке'); *параўн.* Beware of too great a bargain ('Будзьце асцярожныя пры занадта вялікай здзелцы')

3. Што ж тут **таргавеці**, калі няма чым аддаці (*Прык. 1, Гандаль 2258 – Ляцкій, 60*)

> ПАТАРГАВАЦЬ

4. Купіў, не купіў, а **патаргаваць** вольна (Прык. 1, Гандаль 2251 а – Нос., 71) – вар.: Купіў не купіў, а **патаргаваць** можна (Прык. 1, Гандаль 2251 – Дуб., 26; Л. Царанкоў, 1960, Крыч. 13.9.2); Купіць, не купіць, а **патаргаваць** можна (Прык. 1, Гандаль 2251 б – Czeczot, 110; Dубow., 7; Fed., 311); Куплю, не куплю, **патаргаваць** можна (Прык. 1, Гандаль 2251 в – Miен., 395)

= польск. Kupić, nie kupić, potargować można

≈ польск. Со innego targ, а со innego kupno

5. Купіў не купіў, а **патаргаваць** можна (Прык. 1, Гандаль 2251 – Дуб., 26; Л. Царанкоў, 1960, Крыч. 13.9.2) – вар.: Купіў, не купіў, а **патаргаваць** вольна. (Прык. 1, Гандаль 2251 а – Нос., 71); Купіць, не купіць, а **патаргаваць** можна (Прык. 1, Гандаль 2251 б – Czeczot, 110; Dубow., 7; Fed., 311); Куплю, не куплю, **патаргаваць** можна (Прык. 1, Гандаль 2251 в – Miен., 395)

= польск. Kupić, nie kupić, potargować można

≈ польск. Со innego targ, а со innego kupno

6. Купіць, не купіць, а **патаргаваць** можна (Прык. 1, Гандаль 2251 б – Czeczot, 110; Dубow., 7; Fed., 311) – вар.: Купіў, не купіў, а **патаргаваць** вольна. (Прык. 1, Гандаль 2251 а – Нос., 71); Купіў не купіў, а **патаргаваць** можна (Прык. 1, Гандаль 2251 – Дуб., 26; Л. Царанкоў, 1960, Крыч. 13.9.2); Куплю, не куплю, **патаргаваць** можна (Прык. 1, Гандаль 2251 в – Miен., 395)

= польск. Kupić, nie kupić, potargować można

≈ польск. Со innego targ, а со innego kupno

7. Куплю, не куплю, **патаргаваць** можна (Прык. 1, Гандаль 2251 в – Miен., 395) – вар.: Купіў, не купіў, а **патаргаваць** вольна. (Прык. 1, Гандаль 2251 а – Нос., 71); Купіў не купіў, а **патаргаваць** можна (Прык. 1, Гандаль 2251 – Дуб., 26; Л. Царанкоў, 1960, Крыч. 13.9.2); Купіць, не купіць, а **патаргаваць** можна (Прык. 1, Гандаль 2251 б – Czeczot, 110; Dубow., 7; Fed., 311)

= польск. Kupić, nie kupić, potargować można;

≈ польск. Со innego targ, а со innego kupno

Літаратура

1. Англа-беларускі парэміялагічны слоўнік = English-Belarusian Paremiological Dictionary / Я. Я. Іваноў [і інш.]; пад рэд. Я. Я. Іванова. – Магілёў: МДУ імя А.А. Куляшова, 2009. – 240 с.

2. Беларуска-нямецкі парэміялагічны слоўнік = Belarussisches-Deutsch paremiologisches Wörterbuch / Я. Я. Іваноў, Н. К. Раманова. – Магілёў: МДУ імя А.А. Куляшова, 2006. – 108 с.

3. Польска-беларускі парэміялагічны слоўнік = Polsko-białoruski słownik paremiologiczny / Я. Я. Іваноў [і інш.]. ; прад. і ўступ. артыкул Я. Я. Іванова. – Магілёў : МДУ імя А.А. Куляшова, 2007. – 192 с.

4. Прыказкі і прымаўкі : у 2 кн. / склад., сістэма тэкстаў, уступ. артыкул і камент. М. Я. Грынблат. – Мінск : Навука і тэхніка, 1976. – Кн. 1. – 559 с. ; Кн. 2. – 616 с.

5. Apperson, G. L. Dictionary of Proverbs / G. L. Apperson. – Wordsworth Editions, 2005. – 656 p.

6. Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich : t. I–IV / red. naczelny J. Krzyżanowski. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1969–1978. – T. 1 : A – J [1969]. – 881 s. ; T. 2 : K – P [1970]. – 1165 s. ; T. 3 : R – Ź [1972]. – 996 s. ; T. 4 : Wstęp. Bibliografia. Słownik wyrazów staropolskich, gwarowych i obcych. Indeks haseł pomocniczych [1978]. – 627 s.

7. Wójcik, A. Sprichwörterbuch Deutsch-Polnisch, Polnisch-Deutsch = Słownik przysłów niemiecko-polski, polsko-niemiecki / A. Wójcik, H. Ziebart. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 2001. – 546 S.